
KOVÁCS Karolina Eszter

A társadalmi struktúra és az oktatás összefüggései a sportiskolák rendszerében

A Nemzeti Utánpótlás-Nevelési Intézet (NUPI) 2002-ben jött létre, egy egységes és átfogó utánpótlás-nevelési rendszer kidolgozásának, működtetésének, valamint folyamatos fejlesztésének céljával. Az utánpótlás-nevelés alapvető részeként tekintendő a sportiskolai rendszer is, amelyet önálló célterületként szükséges értelmezni. A tanulmány célja a sportiskolák fogalmi rendszereit alapul véve ezen intézmények tanulóinak társadalmi, szocio-ökonómiai helyzetének áttekintése, a hazai sportiskolák tanulóinak a 2016-os Országos Kompetenciamérés adatbázisa által biztosított családi háttérindex vizsgálatán, ábrázolásán és a többi „hagyományos” intézmény tanulóinak jellemzőinek összevetésével együtt (Lehman, Én. n.).

A sportiskola „az a köznevelési intézmény, jogi személy, nonprofit gazdasági társaság, sportegyesület, sportvállalkozás, vagy utánpótlás-nevelés fejlesztését végző alapítvány, amely az alábbiak szerint utánpótlás-nevelési feladatokat lát el vagy közreműködik azok ellátásában” (SIOSZ, 2012, 2. o.). Olyan közoktatási intézmény, sportegyesület vagy egyéb sportszervezet, ahol az utánpótlás-nevelés szervezett formában zajlik; a sportnevelés és sportoktatás évfolyamos és/vagy korcsoportos formában történik; a sportági nevelést és oktatást az oktatási kormányzat és/vagy a sportági szövetség által elfogadott (akkreditált) sportági tantervek alapján folytatják; a sportoló tanulók sportági fejlesztését sportszakmailag és pedagógiailag, pszichológiailag megtervezik, és ezt szakmai dokumentumokban rögzítik; a sportoló tanulók sportági teljesítményét (az adott sportág követelményeinek függvényében) rendszeresen értékelik, és szakmai dokumentumokban rögzítik; a sportági nevelést és oktatást legalább sportedzők vagy szakedzők vagy testnevelő tanárok irányítják; a sportági nevelést és oktatást végző szakemberek rendszeresen részt vesznek sportszakmai továbbképzéseken, vagy a testnevelés és sporthoz kapcsolódó akkreditált pedagógus-továbbképzési programokon; az utánpótlás-nevelésben közreműködő szakemberek rendszeresen kapcsolatot tartanak a sportoló tanulók családjával és az érintett pedagógus szakemberekkel” (SIOSZ, 2012, 2. o.).

A továbbiakban a sportiskolai rendszer mint a tehetséges, ám hátrányos helyzetű sportolók felemelkedési lehetőségének színterét vizsgáljuk meg. A hátrányos helyzet nem csupán az átlag alatti, vagy rossz anyagi helyzetben látható, hanem abban is, hogy a személy ennek okán a társadalmi élet különböző színterein (pl. oktatás, munkaerőpiac, politika, sport, média, internet) nem tud megjeleníteni, vagyis a jövedelemmel kapcsolatos hátrány mellett kulturális, gazdasági és társadalmi tőkebeli (Bourdieu, 2000) különbségek fennállását is meg kell említeni (pl. társas kapcsolatok minősége, a társadalmi tőke, az önbecsülés, vagy az élettel kapcsolatos elvárások). Ráadásul a hátrányos helyzet okozta hiányok tovább növelik a társadalmi státushierarchiában fennálló különbséget.

Felnőttkorban a státuszdimenziók közül elsősorban az iskolai végzettség szerepe jelentős, a jövedelem és a foglalkozás típusán túl (Gidlow et al, 2006). A serdülők körében elvégzett kutatások több, mint fele (58%) a társadalmi-gazdasági státusz és a fizikai aktivitás pozitív korrelációjáról számolnak be (Stalsberg és Pedersen, 2010). Az egyik legnagyobb nemzetközi egészségmagatartással kapcsolatos kutatás, a HBSC (Health Behaviour in School-Aged Children) eredményei alapján is összefüggés áll fenn a társadalmi-gazdasági státusz és az intenzív/ mérsékelt fizikai aktivitás (MVPA) mennyisége között (Itchley et al, 2016). Ugyanígy elmondható, hogy a hátrányos szociális helyzettel, valamint alacsony társadalmi státussal jellemezhető városrészekben élő, szegregált fiatalok körében magasabb a rizikómagatartások megjelenési aránya (Daw et al, 2015; Dékány et al, 2010), vagyis az alacsony SES az egészségkockázati magatartások egyik rizikófaktora. Fontos azonban kiemelni, hogy a sport, megfelelő körülmények között és egészséges mértékben gyakorolva számos társadalmi integrációs lehetőséget rejt magában. Ilyen például a bűnözés és a drogfogyasztás visszaszorítása, a szegregálódott egyének

rendszeres, integrált sporttevékenységén keresztül. Mindez megmutatja a sport hozzáadott értékét (Coalter, 2007), vagyis az egészségi állapot javulást, a bűnözés mértékének csökkenését, továbbá a hátrányos helyzetű közösségek fejlődését és egyéni szinten a személyiségfejlődést (pl. önismeret, kontrollhely, stb.) (Kelly, 2011).

A sportiskolák tanulói összetételének megállapításában jelentős szerepet játszik a sportoktatási intézmények finanszírozási rendszere és költségvetése, az államtól és a szponzoroktól kapott támogatások egyaránt. A sportiskolák, sporttagozattal, vagy annak részeként diáksport-egyesülettel rendelkező intézmények és egyesületek csak a fenntartó és a helyi lakosság finanszírozási lehetőségeinek megfelelően képesek működni. Ugyanakkor a fenntartó pénzügyi forrásainak csökkenése a sporttámogatás csökkenését eredményezheti. Pénzügyi erőforrások hiányában a sportintézmények, sportegyesületek igen gyakran egyre növekvő mértékben a szülőkre terhelik a költségeket (Internet1).

A gyermek és fiatalkori sporttevékenység országos viszonylatban túlnyomóan az iskolai létesítményekben folyik. A sportegyesületek csökkenő anyagi lehetőségeik okán az erőforrásokat egyre kevésbé investálják az utánpótlásbázis kinevelésére, sőt éppen ellenkezőleg, egyre gyakrabban figyelhető meg, hogy mások által kinevelt versenyzők szerződésére kerül sor. Ez is elsősorban a nagyobb bevételt felmutatni képes látványsportokra jellemző, míg a kisebb reklámértékű sportágak esetében szponzor is alig áll az egyesület mögött. Ráadásul az utánpótlás korú sportolók esetében nagymértékben van jelen a személyes kapcsolatokon alapuló, időszaki támogatás. Nehezíti a hátrányos helyzetű települések tehetséges sportolójának helyzetét a számottevő sportolási lehetőség és a megfelelő (sport)infrastruktúra hiánya. Ezekben a területeken nem történik meg a sportági alapképzés, amely megalapozhatná a későbbi élsportbeli szereplést, de a sportágra való alkalmasság szerinti kiválasztás sem történik meg (Internet1).

A család sportolói karrierben betöltött szerepe vitathatatlan. Ez az elsődleges szocializációs szintér, ahol a gyermek megtanulja, milyen viselkedésmintákat hogyan, milyen helyzetekben tud alkalmazni, s erre épül minden a későbbiekben kialakuló minta is, akár a mindennapi életre, akár a sportéletet vesszük alapul. A család, elsősorban a szülők feladata, hogy támogassa a gyermeket élete egyes szakaszaiban, az egészséges személyiségfejlődésben, a tanulási folyamatokban, s a sportbeli karrierben egyaránt. Van Rossum (1995) szerint a következő feladatokkal rendelkezik a család:

- anyagi támogatás
- a háztartás megszervezésének igazítása a sportoló menetrendjéhez
- erkölcsi támogatás és általános elköteleződés
- ez edzésekre és mérkőzésekre való eljutás megszervezése
- segítségnyújtás problémák (pl. sérülés, konfliktusok) esetén
- mérkőzések látogatása.

Látható, hogy a pszichológiai és erkölcsi támogatás mellett igen nagy szerepe van az anyagi tőke biztosításában is a családnak. A szülők azonban nem minden esetben képesek biztosítani ezt az anyagi forrást. A sportolás szempontjából igen nagy jelentőséggel bírnak az anyagiak. A felkészüléshez, az oktatáshoz és fejlesztéshez, a sporteszközökhöz stb. mind-mind anyagi javakra van szükség, s ennek hiányában a segítők, szponzorok, egyesületek felkarolása nélkül nem kerülhet sor a sporttehetség kibontakozására, sokszor még akkor sem, ha megtörténik a tehetség azonosítása. Napjainkban már egyre nagyobb teret kapnak a kompenzáló, tehetségeket felkaroló programok, amelyek egyre inkább elérhetőek a középosztálybeli gyermekek mellett az alacsony szocio-ökonómiai helyzettel rendelkező családok tehetséges gyermekei számára a sportban is. Kiváló lehetőséget biztosítanak az ilyen sportolók számára a sportiskolák, ahová a felvételi szelekciós mechanizmusok után osztályokat tölthetnek meg utánpótlás sportolókkal, biztosítva számukra a kötelező oktatási szegmensek mellett a sportban/élsportban való aktív részvételt. Természetesen az egyes sportiskolák között különbségek mutathatóak ki a szocio-ökonómiai státusz tekintetében, amely fakadhat egyrészt az ország különböző területei között fennálló társadalmi különbségekből, másrészt a sportiskola fő profiljából, tekintve,

hogyan egyes sportiskolák esetében bizonyos sportágak preferáltak (pl. a debreceni Kazinczy Ferenc Általános Iskola és Alapfokú Művészetoktatási Intézmény hivatalos köznevelési sportiskola, fő profilja a kézilabda).

A közoktatási típusú sportiskolákban tanuló diákok társadalmi helyzete

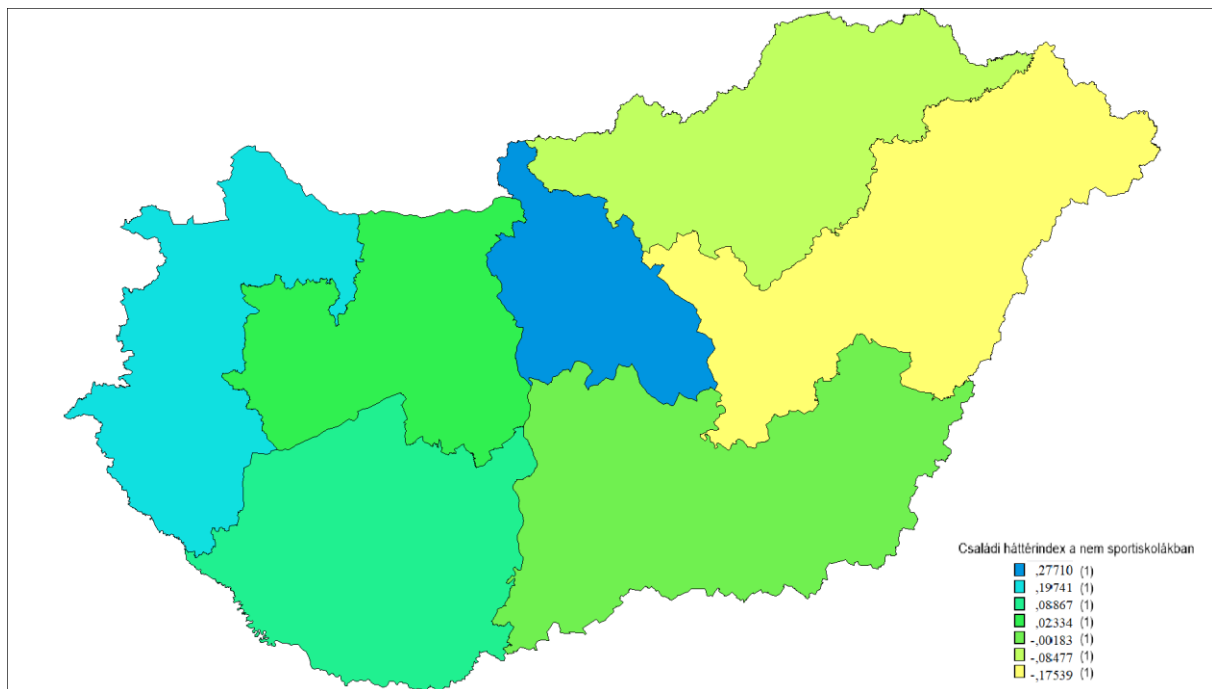
A társadalmi helyzet egyik mutatója a családi háttérindex, amely a tanulók szociokulturális háttérét jeleníti meg. Az index olyan faktorokat foglal magába, mint a család jövedelme, a szülők iskolai végzettsége, a család otthonában lévő könyvek száma (tanulási támogató környezet). Mivel a mutató pontos képet tud adni az ország intézményeiben tanuló diákok szocio-ökonómiai helyzetéről, felmértük az ország sportiskoláiban és sporttagozattal rendelkező iskoláiban tanuló diákok, valamint az egyéb típusú, nem sportiskolás diákok helyzetét és az ebben fennálló különbségeket a 2016-os Országos Kompetenciamérés 10. évfolyamos adatbázisán.

1. táblázat: Családi háttérindex Magyarország sportiskoláiban/sporttagozatos iskoláiban régiós bontásban (OKM 2016, N=61662)

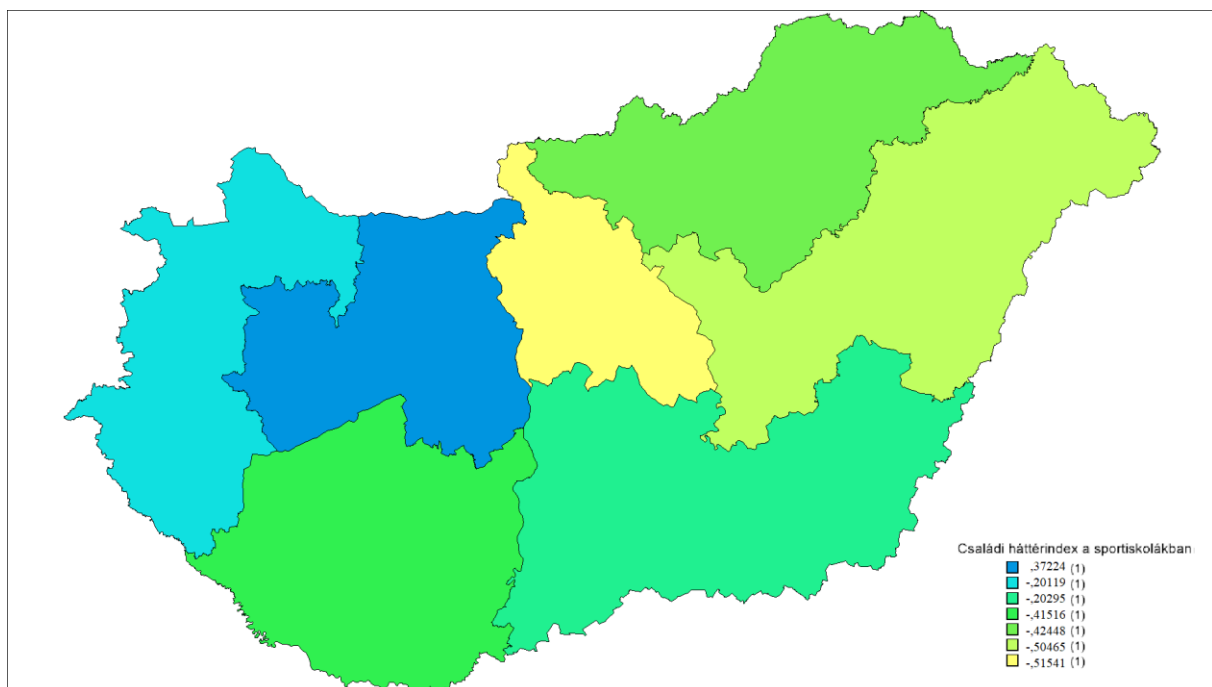
	Nem sportiskola/ sporttagozatos iskola	Sportiskola
Budapest	,60141	,02574
Közép-Magyarország	,27710	-,51541
Közép-Dunántúl	,02334	,37224
Nyugat-Dunántúl	,19741	-,20119
Dél-Dunántúl	,08867	-,41516
Észak-Magyarország	-,08477	-,42448
Észak-Alföld	-,17539	-,50465
Dél-Alföld	-,00183	-,20295
Átlag	,13342	-,29162

Hazánk sportiskoláit tekintve az észak-alföldi és közép-magyarországi régióban élő tanulók jellemezhetőek a legalacsonyabb családi háttér-indexszel, míg a legjobb helyzettel egyértelműen a közép-dunántúli régió jellemezhető. A nyugat-dunántúli és dél-alföldi régiók sportiskolai tanulói átlagos családi háttérrel rendelkeznek, dél-dunántúli és észak-magyarországi régiókban tanuló sportiskolásokra az átlagnál rosszabb, míg Budapest sportiskoláiban tanuló diákok körében az átlagnál jobb családi háttér detektálható.

1. ábra: A hazai nem sportiskolás intézmények tanulójának családi háttérindexe OKM 2016 10. évfolyam (OKM 2016, N=5393)

2. ábra: A hazai sportiskolák tanulójának családi háttérindexe OKM 2016 10. évfolyam (OKM 2016, N=5393)

A sportiskolákban/sporttagozattal rendelkező iskolákban és egyéb iskolákban tanuló diákok családi háttérindexének tekintetében jelentős különbség mutatható ki az Országos Kompetenciamérés adatbázisa alapján ($p < 0,001$), habár hasonlóságok is mutatkoztak. Mind a sportiskolák, mind a nem sportiskolai intézmények esetében rendkívül alacsony családi háttérindexszel rendelkező gyerekek az észak-alföldi régióban tanulók, habár a sportiskolák esetében a közép-magyarországi régióban a legrosszabbak az értékek. Ugyanakkor a nem sportiskolai intézmények esetében a legjobb családi

hátter Budapesten mutatható ki, míg a sportiskolák esetében Budapest csak a második helyen szerepel, s a legmagasabb családi háttérindexet biztosítani képes régió a Közép-Dunántúl. A közép-magyarországi dél-dunántúli és észak-magyarországi régió sportiskoláinak tanulói azonban jelentősen rosszabb háttérindexszel jellemezhetőek ugyanezen régió egyéb intézményeivel összehasonlítva (habár ugyanez a nagyfokú különbség a mindkét esetben leghátrányosabb Észak-Alföld esetében is látható), míg a közép-dunántúli régiók esetében épp ellenkező tendencia mutatható, hiszen a sportiskolai tanulók jelentősen jobb családi háttérrel rendelkeznek.

A régiós bontás mellett az egyes megyék sportiskoláiban tanuló diákok családi háttérindexét is megvizsgáltuk, majd összevetettük a nem sportiskolák/sporttagozatos iskolák tanulóinak családi háttérindexével. Az alábbi táblázat szemlélteti az ország megyéinek különböző sportiskolai és nem sportiskolai intézményeiben tanuló diákok átlagos családi háttérindexét.

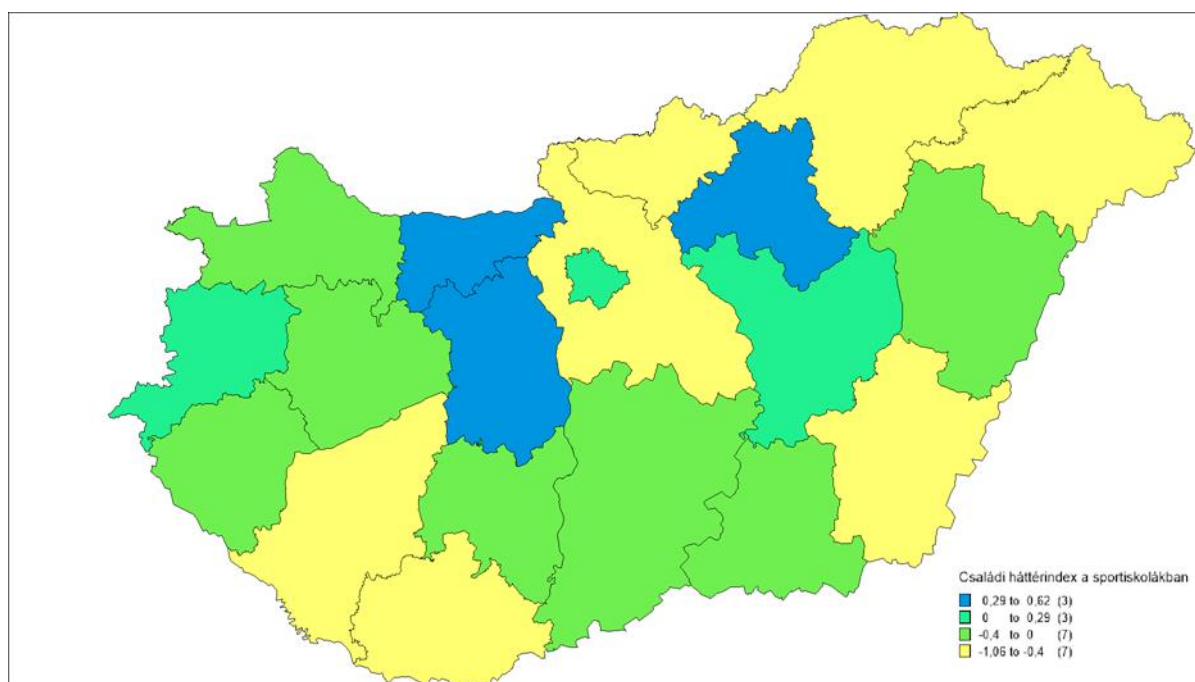
2. táblázat: Családi háttérindex Magyarország sportiskoláiban/sporttagozatos iskoláiban megyei bontásban (OKM 2016, N=61662)

	Nem sportiskola/ sporttagozatos iskola	Sportiskola
Budapest	,60141	,02574
Baranya megye	,35280	-,41802
Bács-Kiskun megye	-,05097	-,26055
Békés megye	-,12903	-,46883
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	-,13623	-,47054
Csongrád megye	,20218	-,11309
Fejér megye	,01584	,30838
Győr-Moson-Sopron megye	,18699	-,06173
Hajdú-Bihar megye	,22788	-,39531
Heves megye	-,05334	,53593
Jász-Nagykun-Szolnok megye	-,26294	,07909
Komárom-Esztergom megye	,01358	,61971
Nógrád megye	,10449	-,47787
Pest megye	,27710	-,51541
Somogy megye	,04790	-,41152
Szabolcs-Szatmár-Bereg megye	-,32918	-1,05566
Tolna megye	-,10168	-,06280
Vas megye	,07307	,05916
Veszprém megye	,03916	-,10658
Zala megye	,45910	-,29649
Total	,13342	-,29162

Az elemzést továbbá a megyékhez kapcsolódó családi háttérindex adatok térképen történő szemléltetésével bővítettük. A sportiskolák vizsgálata során láthatóan a Heves, Komárom-Esztergom

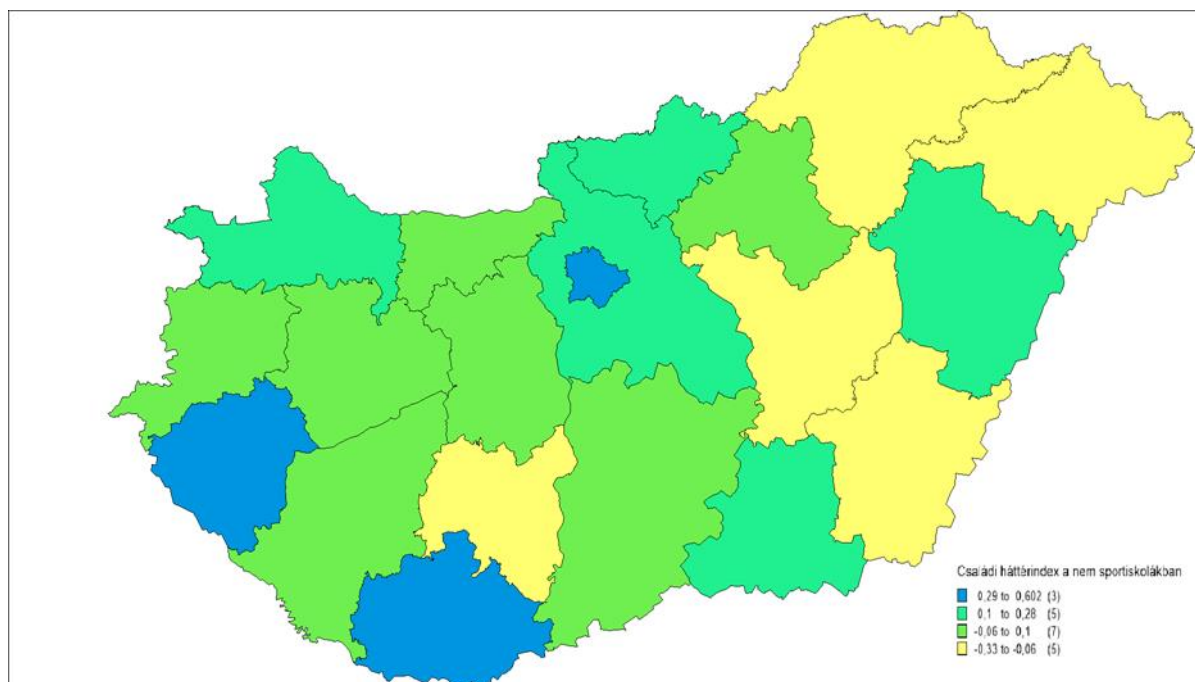
és Fejér megyei sportiskolák/sporttagozatos iskolák esetében számolhatunk be a legjobb családi háttérről, vagyis ezek azok a területek, ahol a diákok a legbiztosabb szocio-ökonómiai háttérből érkeznek. Ezzel szemben a legrosszabb családi háttérindexszel a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei intézmények tanulói rendelkeznek, s emellett a Pest, Nógrád, Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Baranya és Somogy megyei sportiskolai tanulók is jelentősen átlag alatti indexszel jellemezhetőek. Emellett Hajdú-Bihar és Zala megyében mutatkoztak átlag alatti családi háttérindex értékek (-0,29), míg Bács-Kiskun Csongrád, Veszprém, Tolna, Győr-Moson-Sopron, Vas és Jász-Nagykun-Szolnok megye sportiskoláiban mutatkozott a tanulók családi háttérindexe az országos átlagnál magasabbnak, ám nem kiemelkedően jónak a hazai sportiskolák és sport tagozattal rendelkező iskolákban.

3. ábra: A hazai sportiskolák tanulóinak családi háttérindexe megyénként OKM 2016 10. évfolyam (OKM 2016, N=5393)

A nem sportiskolák esetében a legjobb családi háttérindexszel rendelkező tanulók Budapestről kerültek ki, s még a Zala, Baranya és Pest megyei diákok szocio-ökonómiai helyzete is magasnak mutatkozott. A legrosszabb családi háttérindex ebben az esetben is a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei intézmények tanulóinak körében mutatható ki, Jász-Nagykun-Szolnok megye intézményei mellett. Az adatok alapján Hajdú-Bihar, Csongrád és Győr-Moson-Sopron megye intézményeiben tanuló diákok családi háttere jobb az országos átlagnál (0,13), míg a Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, Tolna, Heves, Bács-Kiskun, Komárom-Esztergom, Fejér, Veszprém, Somogy, Vas és Nógrád megyék intézményeinek esetében volt a diákok családi háttere átlag alatti.

4. ábra: Az ország nem sportiskolai intézmények tanulóinak családi háttérindexe megyénként OKM 2016 10. évfolyam (OKM 2016, N=5393)

A sportiskolák és nem sportiskolák közötti különbségeket vizsgálva jelentős területi különbségekről beszélhetünk ($p < 0,001$). Miközben a nem sportiskolák esetében a vártak megfelelően Budapesten tapasztalhatjuk a legjobb családi háttér értékeket, addig a sportiskolák esetében Budapest nemcsak nem emelkedik ki, de az átlagtól is elmaradó értéket mutat. Emellett azokban a megyékben, amelyek hagyományos intézményeiben magas és/vagy átlag feletti családi háttérindexel rendelkeznek a tanulók, ott a sportiskolák rendre átlag alatti családi háttérindex értékeket mutatnak. Mindeközben azon megyék, ahol a sportiskolákban a tanulók átlag feletti családi háttérrel jellemezhetőek, ott az egyéb, nem sportiskolai intézményekre alacsonyabb családi háttérindex mutatható ki. A tendenciákban kimutatható legfontosabb egyezés a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében mindkét típus esetében kimutatható rendkívül alacsony értékek, valamint a Borsod-Abaúj-Zemplén, Békés, valamint Bács-Kiskun megyék esetében tapasztalható átlag alatti értékek.

Összegzés

A sportiskolák kialakulása viszonylag rövid múlttal rendelkezik, a jelenleg is működő sportiskolai felépítés 2012-ben jött létre, melynek alapjait a Sportiskolák Országos Szövetsége fektette le. Jelen formában alap- és középfokon egyaránt működnek sportiskolák, amelyek feladata a tankötelezettség, valamint a mindennapos testnevelés bevezetésének céljai, tehát az egészségtudatos életvitel (megfelelő táplálkozás, rendszeres fizikai aktivitás, egészségkárosító magatartásformák kerülése stb.) mellett hazánk utánpótlás sportolói bázisának fenntartása és növelése, valamint élsportolók nevelése a kerettantervek és a nemzeti alaptanterv alapján. Alapfokon az Alapfokú Sportoktatási intézmények (általános iskolák), középfokon pedig sportszakközép-iskolák, sportkollégiumok és sportdiákotthonok képezik a sportiskolák rendszerét. Összességében véve hipotézisünk beigazolódtott, hiszen mind régiós, mind megyei szinten a sportiskolai tanulók esetében mutatkoztak alacsonyabbnak a családi háttérindex mutatói. Régiós szinten a sportiskolák tekintetében az észak-alföldi és közép-magyarországi régiókban voltak a legalacsonyabb, míg a közép-dunántúli régióban a legmagasabb a családi háttérindex átlaga. A nem sportiskolák esetében az észak-alföldi régióban voltak tapasztalhatóak a legalacsonyabb, míg Budapesten a legmagasabbak a családi háttérindex értékek. A családi háttérindex tekintetében a hazai sportiskolák körében elmondható, hogy Heves, Komárom-Esztergom és Fejér megyei iskolák tanulóinak körében mutatkozik a legjobb családi háttér, ahol a diákok a legbiztosabb szocio-ökonomiai háttérből érkeznek, míg legrosszabb családi

háttérindexszel a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei intézmények tanulói rendelkeznek. Ha az ország többi, nem sportiskolai intézményeit vesszük figyelembe, a legjobb családi háttérindexszel rendelkező tanulók Budapestről kerülnek ki, míg a legrosszabb családi háttérindex ebben az esetben is a Jász-Nagykun-Szolnok megyei intézmények tanulóinak körében mutatható ki. Minden esetben szignifikáns különbség mutatkozott a sportiskolák és nem sportiskolák között. Természetesen a család mellett más környezeti tényezők (pl. edzők) szerepe is szignifikáns, ugyanakkor ezek bemutatása nem képezte jelen tanulmány tárgyát.

Felhasznált szakirodalom

- Bourdieu, P. (2000): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In Felkai G., Némedi D., Somlai P. (szerk.): Szociológiai irányzatok a 20. században. Budapest, Új Mandátum, 431-445.
- Coalter, F. (2007): A Wider Social Role for Sport: Who's Keeping Score? London: Routledge.
- Daw, J., Margolis, R., Verdery, A. M. (2015): Siblings, friends, course-mates, club-mates. How adolescent health behavior homophily varies by race, class, gender, and health status. *Social Science & Medicine*, 125, 32-39.
- Dékány K., Balázs M. Á., Pikó B. (2010): A lakóhely és a szülői védőfaktorok jelentősége a serdülőkorú rizikómagatartások gyakoriságában. *Magyar Epidemiológia*, 7, 95-100.
- Gidlow, C., Halley, L., Johnson, L., Crone, D., Ellis, N., James, D. (2006) A systematic review of the relationship between socio-economic position and physical activity. *Health Education Journal* 65(4), 338-67.
- Internet1: Sportiskolai koncepció. A HÉRAKLÉSZ ALAPPROGRAM. Utolsó látogatás 2017. 08. 10.
- http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:6mddmX9NbcAJ:www.huntennis.hu/%3FtPath%3D/view%26application%3Dfreedocumentview%26freedocumentview_type%3Dsave%26freedocumentview_site%3D1279%26freedocumentview_id%3D2422+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu
- Inchley, J., Currie, D., Young, T., Samdal, O., Torsheim, T., Augustson, L., Mathison, F., Aleman-Diaz, A., Molcho, M., Weber, M., Barnekow, V. (2016): Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. *Health Behaviour In School-Aged Children (Hbsc) Study: International report from the 2013/2014 survey*. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2016 (Health Policy for Children and Adolescents, No. 7).
- Kelly, L. (2011): 'Social inclusion' through sports-based interventions? *Critical Social Policy* 31(1), 126-150.
- Lehman László (é. n.): A sportiskolák új rendszere Magyarországon. http://www.nupi.hu/download/sportiskola/A_sportiskolak_uj_rendszere_Magyarorszagon.pdf
- Sportiskolák Országos Szövetségének Módosításokkal Egységes Szerkezetbe Foglalt Alapszabálya (SIOSZ) (2012). <http://www.siosz.hu/dokumentum/sioszalapszabalyzat-terv.pdf>
- Stalsberg, R., Pedersen, A. V. (2010) Effects of socioeconomic status on the physical activity in adolescents: a systematic review of the evidence. *Scandinavian Journal of Medicine & Science in Sports* 20(3) 368-383.
- van Rossum, J H. A. (1995): Talent in sport: significant others in the career of top-level Dutch athletes. In: Katzko, M. W. & Mönks, F. J. (szerk): *Nurturing talent: individual needs and social ability*. Van Gorcum, Assen, 43-57.